

РЕЦЕНЗИИ

Еўрапейскі рамантызм і беларуская літаратура XIX – XX стст. / Ж.С. Шаладонава [і інш.]; навук. рэд. У.І. Мархеля; НАН Беларусі, Ін-т мовы і літ. імя Я. Коласа і Я. Купалы. – Мінск: Беларус. навука, 2008. – 363 с.

З пункту гледжання шмат каго з аўтарытэтных гуманітарыяў, рамантызм як культурна-філасофскі феномен яшчэ не вычарпаў сябе і праяўляецца ў разнастайных абліччах у сучасным мастацтве. Што да беларускай літаратуры, то яна відавочна ўжо даўно «хворая» на адзін са штамаў рамантызму. Айчынныя навукоўцы вывучаюць яго не першае дзесяцігоддзе і нарэшце наблізіліся да вытокаў – еўрапейскага літаратурнага кантэксту, які дагэтуль абмяжоўваўся выключна славянскім светам. У кнізе «Еўрапейскі рамантызм і беларуская літаратура XIX – XX стагоддзяў» калектыў аўтараў акадэмічнага Інстытута мовы і літаратуры зрабіў спробу пашырыць гэты кантэкст і такім чынам адкрыць новыя бакі рамантызму, палібіць яго асэнсаванне, удакладніць нацыянальны «дыягназ».

Устрымаемся ад простага пераказу падзелаў кнігі, тым больш што іх змест ёмка і дакладна перададзены ва ўступным слове навуковага рэдактара тома У.І. Мархеля, і абяром танальнасць каментарыя, шмат у якіх момантах неабходнага. Першая нагода для гэтага – дэбютная частка кнігі пад назвай «Паэмы Янкі Купалы і Тараса Шаўчэнкі ў кантэксте еўрапейскага рамантызму», якая належыць пяру Ж.С. Шаладонавай. Здавалася б, чытач мае справу з тэмай, перагаворанай яшчэ за савецкім часам. Але ў ёй знаходзяцца прынцыпова новыя, да гэтага не раскрытыя пласты сэнсу. Абнаўленне адбываецца за кошт увядзення твораў беларускага і ўкраінскага мастакоў у кантэкст вялікага рамантызму, які перш за ўсё выявіўся як новая міфатворчасць. У свеце міфаў становіцца зусім яснай арыгінальнасць і ў той жа час неразрыўнасць двух роднасных славянскіх літаратур і культур, заснаваных на міфалагічным светапоглядзе з яго адмаўленнем рацыянальнага пасціжэння ірацыянальных рухаў чалавечай душы, міфалагічнай тапаніміцы і яе сакральных аб'ектах (асабліваю ўвагу ў гэтай сувязі Ж.С. Шаладонава надае вобразам магіл, курганоў у Купалы і Шаўчэнкі).

Аўтар другога падзелу «Італьянскі рамантызм і патрыятычныя матывы беларускай літаратуры» А.А. Данільчык грунтоўна і ўсебакова разглядае італьянска-беларускія літаратурныя дачыненні XIX стагоддзя, канкрэтна-гістарычныя, і перш за ўсё, тыпалагічныя. Даследчыца ідзе індуктыўным шляхам – ад агульнага супастаўлення літаратурных працэсаў (частка «Романтызм як эпоха ў Італіі і Беларусі») да аналізу асабістых элементаў рамантычнай вобразнасці (часткі «Канцэпцыя радзімы ў італьянскім і беларускім рамантызме» і «Пахаванні ў Янкі Купалы і Уга Фоскала і нашаніўскі патрыятычны дыскурс»). Гэты падзел у кнізе – адзін з найбольш інфарматыўных, што непазбежна для тэмы, якая распрацоўваецца ўпершыню. У гэтым абшары фактаў і імёнаў лёгка можна памыліцца шляхам, і, на наш жаль, з А.А. Данільчык такая прыкрасць адбываецца неаднаразова. Па-першае, нельга пагадзіцца з перакладам назвы паэмы У. Фоскала «I Sepolcri» – «Пахаванні». У беларускім варыянце з'яўляецца загання падвоенасць сэнсу: ці то гаворка ідзе аб рытуале, ці то аб сакральным месцы. Арыгінал не дае магчымасцей дадумваць за аўтара, і ў адпаведнасці з ім назву паэмы можна перакласці «Магільнікі». Па-другое, не зусім вернай уяўляецца думка А.А. Данільчык аб тым, «што ў творчасці Купалы якраз і адбываецца эвалюцыя вобраза «пахаванняў» ад пасіўнасці і настальгічнасці да актыўнасці і героікі» [1, с. 119]. Калі звярнуцца да Купалавага верша «Выходзіш вёска з яснай явы...» (1929), які, дарэчы, не быў нават уключаны па зразумелых ідэалагічных прычынах у асноўны тэкст збору твораў паэта, што выйшаў з эмігранцкага друку, але быў названы складальнікам той кнігі Ст. Станкевічам «апошнім ягоным узапраўды высокае мастацкае якасці творам і адначасова апошнім вершам яшчэ духоўна вольнага Купалы» [2, с. LIV], то можна ўбачыць нешта крыху іншае. Пасіўнасць і настальгічнасць, выкліканыя вобразамі сыходзячай у нябыт архаікі, выяўляюцца вельмі выразна як пазітыўныя, хоць гэтыя пачуцці і прыхаваны ў кантрасце актыўнага і гераічнага новага ладу жыцця. І зусім беспадстаўным трэба прызнаць храналагічны адлік французскага рамантызму ад перакладу «Курса драматычнай літаратуры» А.В. Шлегеля і трактата «Аб Германіі» мадам дэ Сталь 1813 года [1, с. 61]. Хіба раманы «Атала» (1801) Ф.-П. Шатабрыяна, «Аберман» (1804) Э.П. дэ Сэнанкура, «Адольф» (створаны ў 1806 – 1807 гг., выдадзены ў 1816 г.) Б. Канстана – не рамантычныя творы?

Трэці падзел «Традыцыі Адама Міцкевіча ў беларускай паэзіі XX стагоддзя» напісаны С.Л. Мінскевічам, не толькі літаратуразнаўцам, але таксама адметным паэтам і перакладчыкам «Дзядоў» і «Крымскіх санетаў». Абазнанасць ва ўсіх сферах паэтычнай працы перадвызначае высокі ўзровень праведзенага аналізу рэцэпцыі Міцкевічавай спадчыны ў айчыннай паэзіі 1920 – 1990-х гадоў. Праца не абмяжоўваецца раскрыццём асаблівасцей стаўлення да польскага рамантыка беларускіх паэтаў розных часоў. Яна выяўляе дынаміку традыцыі, блізкасць жыццёвага і творчага шляху Міцкевіча і асобных з'яў айчыннай літаратуры. Так, раннюю творчасць Міцкевіча, дзейнасць таварыстваў філаматаў і філарэтаў

С.Л. Мінкевіч лічыць тыпалагічна блізкімі да сітуацыі 1920 – 30-х гадоў, з суіснаваннем «Маладняка», «Узвышша», з паваротамі ў Купалавым светапоглядзе. Дарэчы, Мінкевіч больш дакладны за А.А. Данільчык у падыходзе да «змен» у паэтыцы Купалы і Коласа. Аналізуючы верш апошняга з класікаў, датаваны 1935 годам, ён выяўляе за кожным ухвальным вобразам новага камуністычнага жыцця іранічна-сумны падтэкст [1, с. 142]. Далей даследчык разглядае біяграфічныя, тэматычныя і ідэйна-вобразныя паралелі паміж Міцкевічам і Н. Арсенневай, тлумачыць правілы надзвычай сур'ёзнай «гульні ў рамантызм» У. Караткевіча і ўжо значна больш лёгкай забаўкі з рамантычнымі прыёмамі паэтаў-постмадэрністаў, якая тым не менш разглядаецца даволі грунтоўна. У выніку вызначаюцца тры асноўныя тыпы праяў рамантызму ў беларускай паэзіі канца XX стагоддзя: рэакцыя на новы ўзлёт адраджэнскага руху, рэакцыя на аджыты сацрэалізм, ідэалогія пошуку.

Два наступныя падзелы, напісаныя А.В. Вальчук, прысвечаны ўзаемасувязям іспанскай і беларускай літаратуры. Першы з іх, «Пярэдадзень рамантызму ў Іспаніі і Беларусі», быццам бы не мае прамога дачынення да скразной тэмы кнігі. Аднак гэты ўступ, які дэманструе знітанасць дзвюх геаграфічна аддаленых культур у XVI – XVIII стагоддзях, трывалую прысутнасць філасофскай іспанскай думкі ў вялікакняскім Адраджэнні, неўміручага рамана Сервантэса ў беларуска-польскай літаратуры XIX стагоддзя, цікавае вялікіх іспанскіх драматургаў Лопэ дэ Вэгі і П. Кальдэрона да культурнага і палітычнага жыцця Рэчы Паспалітай, патрэбны для надання адмысловага маштабу далейшай гутарцы аб іспанскім і беларускім рамантызме і неарамантызме. Яна разгортваецца ў падзеле «Янка Купала і іспанскі рамантызм: тыпалогія мастацкіх маштабаў», у якой нацыянальная топіка іспанскай паэзіі ад герцага дэ Рываса і А. Сааведры да А. Мачада, Х.Р. Хіманэса і Ф. Гарсія Лоркі супастаўляецца з вобразнасцю Купалавай лірыкі нашаніўскага перыяду.

Падзел Т.П. Барысюк «Традыцыі англійскага і польскага рамантызму ў сучаснай беларускай паэзіі» адкрывае апошняю трэць кнігі, да якой у чытача выспела пытанне: няўжо ўся беларуская літаратура XIX – XX стагоддзяў складаецца толькі з паэзіі? Адказ на яго знаходзім ва ўступных словах Т.П. Барысюк: «Рамантызм з яго пошукамі абсалюту, ідэалу і мары, з яго парываннямі ў неба... бліжэй менавіта паэзіі, а рэалізм з яго заземленасцю, разважлівай цвярозасцю... бліжэй да прозы» [1, с. 254 – 255]. Тэзіс цалкам дыскусійны, але дыскусію мы пакінем на канец рэцэнзіі, а тут зазначым, што прыведзеная думка адпавядае ўнутранай логіцы кнігі. Яна таксама адлюстравана ў разважаннях Т.П. Барысюк над актуальнасцю рамантызма ў сучаснай культурнай сітуацыі універсалізму. Гэты падзел тэматычна знітанаваны з працай С.Л. Мінкевіча, аднак акцэнт расставілены па-рознаму. Калі Мінкевіч цалкам сур'ёзна падыходзіць да постмадэрнісцкіх іранічных захадаў А. Хадановіча ў санеце «Першае спатканне», то Т.П. Барысюк асуджае той жа верш як эстэтычнае і сэнсавое знішчэнне А. Міцкевіча [1, с. 279]. Аўтар падзелу таксама гаворыць аб тым, аб чым С.Л. Мінкевіч не мог сказаць – аб сваёй асабістай паэзіі, аб пераасэнсаванні ў ёй мастацкага досведу польскіх рамантыкаў. Значная ўвага надаецца рэцэпцыі сучаснымі беларускімі паэтамі мілоснай і патрыятычнай лірыкі Байрана, Кітса, Колрыджа, Шэлі, адзначаецца амаль поўнае ігнараванне спадчыны Вордсварта, што хутчэй паказальна, чым дзіўна: калі для англічан менавіта Вордсварт – галоўны рамантычны паэт, то ва ўсходнеславянскіх літаратурах праз асаблівасці культурных стасункаў XIX стагоддзя гэтую ролю адыгрывае Байран.

Апошні падзел «Рэцэпцыя Адама Міцкевіча ў англамоўным свеце» ўяўляе сабой разгорнуты бібліяграфічны агляд асноўных перакладаў на англійскую мову Міцкевічавых паэм і «Крымскіх санетаў», гістарыяграфію іх вывучэння ў Злучаным Каралеўстве і ЗША. Асаблівым пытаннем (спрэчным да гэтага часу і ў беларускім літаратуразнаўстве) для аўтара падзела С.А. Скамарохавай ёсць вызначэнне нацыянальнай прыналежнасці А. Міцкевіча ў англамоўных даведачных крыніцах. Даследчыца прыходзіць да высновы, што ва ўспрыняцці англамоўнай культуры з сярэдзіны XX стагоддзя да эпохі Інтэрнэту паэт застаецца палякам, што нарадзіўся ў Літве. Толькі ў апошнія гады, як зазначае С.А. Скамарохава, са зменай геапалітычнай сітуацыі, адбываюцца змены і ў свядомасці англафонаў, аб чым сведчаць працы Дж. Дынглі і В. Рыч.

Кніга пакідае добрае ўражанне, гэта ва ўсіх сэнсах слова акадэмічная праца. Хацелася б толькі напрыканцы зрабіць заўвагу агульнага характару, рэпліку да анансаванай вышэй дыскусіі. Відавочна, што польская, украінская, італьянская, іспанская літаратуры абраны для супастаўлення невыпадкова. З беларускім рамантызмам яны аб'яднаны спецыфікай генезісу і развіцця, павязанасцю з палітычным кантэкстам гісторыі, запозненасць адносна вялікай еўрапейскай плыні – Германіі, Англіі, Францыі. Аднак адсутнасць у кнізе спецыяльных падзелаў, прысвечаных французскаму і нямецкаму рамантызму, па меншай меры здзіўляе. Нам, прынамсі, не вядомы асобныя працы беларускіх навукоўцаў, якія б вычарпальна вывучалі гэтае пытанне (у першую чаргу заўвага датычыцца французскай літаратуры). Да таго ж, ігнараваць ролю прозы Яна Баршчэўскага ў складанні своеасаблівага аблічча беларускага рамантызму альбо адвесці яму колькі абзацаў з агульнымі характарыстыкамі, як гэта зроблена ў кнізе, не зусім відавочна. Я. Баршчэўскі ўяўляецца сёння фігурай, якая ўвабрала, натуральна, неўсведамляючы таго, шмат чаго з досведу еўрапейскай прозы перадрамантызму, чыя паэтычная сістэма супала з ідэйна-

мастацкімі пошукамі французскіх і нямецкіх (на гэта даказальна паказвае ў сваёй дысертацыі Т.М. Гардзяёнак [3]) рамантыкаў.

Цалкам зразумела, што падобнае даследаванне – справа будучыні, якая была б немагчымай без сённяшняй фундаментальнай працы супрацоўнікаў Інстытута мовы і літаратуры. Хацелася б пажадаць, каб наступнае выданне аб дачыненнях еўрапейскага рамантызму і беларускай літаратуры як мага хутчэй пабачыла свет і цікавасць да яго ўжо вымяралася не сціплымі 300 экзэмплярамі тыражу.

ЛІТАРАТУРА

1. Еўрапейскі рамантызм і беларуская літаратура XIX – XX стст. / Ж.С. Шаладонава [і інш.]; навук. рэд. У.І. Мархель; НАН Беларусі, Ін-т мовы і літ. імя Я. Коласа і Я. Купалы. – Мінск: Беларус. навука, 2008. – 363 с.
2. Станкевіч, Ст. Янка Купала. Жыццёвы і творчы шлях паэты / Ст. Станкевіч // Спадчына. Выбар паэзіі Янкі Купалы / Я. Купала. – New-York; München: Выд-ва «Бацькаўшчына», 1955. – С. XIX – LXVI.
3. Гордеенок, Т.М. Концепция судьбы в прозе немецкого романтизма: автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.01.03 / Т.М. Гордеенок; Белорус. гос. ун-т. – Минск, 2009. – 24 с.

*Д.А. КАНДАКОЎ, кандыдат філалагічных навук
(Полацкі дзяржаўны ўніверсітэт)*